

N

NABATİLER

(الأنباط)

Araplar'ın, yazılarını aldıkları
ve dillerinden, dinlerinden
etkilendikleri en yakın akrabaları.

Yazılı belgelerde Nabat, Nabât, Nebît, Enbât, Nabatî ve Nubâtî şeklinde geçen ismin -yaşadıkları bölgeye izâfeten- “fışkırmak, parlamak” anlamlarındaki Akkadca **nabâtu** masdarından veya Tevrat'taki Nabayot şahıs adından (ataları olan Hz. İsmâ'il'in büyük oğlu) geldiği ileri sürülmektedir (NBD, s. 858; EI², VII, 834). İslâmî kaynaklarda Enbâtü's-Sevâd (Irak) ve Enbâtü's-Şâm (Suriye) olarak iki tür halinde bahsi geçen Nabatîler'le ilgili birbirinden çok farklı görüşler ortaya atılmıştır. Buna göre, 1. Nabatîler aslında Arap'tır; fakat yabancılarla (acem) birlikte oturmaları sebebiyle nesepleri karışmış ve dilleri bozulmuştur. 2. Sevâd Nabatîleri kökleri İrem'e dayanan Ârâmîler'dir. 3. Dahhâk Irak'ta bir şehir kurmuş ve Nabatîler buraya yerleşmiştir. 4. Buhtunnasr Arap esirlerini Enbâr'da toplamış, bundan dolayı buraya Enbârü'l-Arab denilmiş ve bunlar daha sonra Nabatîler'le karışmıştır (Taberî, I, 197-198, 206, 207, 291-292, 560, 611).

Nabatîler'den, ilk defa Asur hâkimiyeti altındaki şehirleri yağmalayan Araplar üzerine yaptığı seferleri anlatırken Asurbani-pal (m.ö. 668-627) söz etmektedir (Nabaiate). Bu çivi yazılı tablete göre Edom ve çevresinde yaşayan Araplar'ın kralı Nabatîler'e sığınarak onları da savaşın içine çekmiştir. Asurbani-pal, ayrıca daha önce Asur'a boyun eğmeyen Nabatîler'in kendi hâkimiyetini kabul ettiklerini söylemektedir (Ancient Near Eastern Texts, s. 298, 299, 300). Grek tarihçisi Sicilyalı Diodoros (m.ö. I. yüzyıl) Nabatîler'i çadırlarda yaşayan, hayvancılıkla geçinen ve içki içmeyen, çölün sert şartlarına alışık göçebe bir toplum olarak tanıtmakta ve onun bu anlattıkları Eski Ahid'deki Rekabîler'i hatırlatmaktadır (Yeremya, 35). Nabatîler saldırıya uğradıklarında, yerlerini yalnız kendilerinin bildiği sarnıç ve kuyuların bulunduğu çölün içlerine çekilerek düşmanlarına tuzak hazırlar, kolay kolay kimseye boyun eğmezlerdi. Bu sebeple Buhtunnasr'ın (m.ö. 605-562) Kudüs ve civarını ele geçirip yahudileri Bâbil'e

sürmesinin ardından Edomlular'ın kuzeye doğru göç etmeleri sırasında onlar da göçebeliği bırakıp Grekçe kaynaklarda Arabia Petraea (el-Arabiyyetü's-sahriyye / el-Arabiyyetü'l-haceriyye) denilen bugünkü Ürdün'de Vâdiimûsâ çevresine yerleşmişler ve yavaş yavaş kayaları oyarak Rekem (Ar. Rakim) adını verdikleri, âdetâ ele geçirilmesi imkânsız Petra (Gr. “kaya”) şehrini kurmuşlardır.

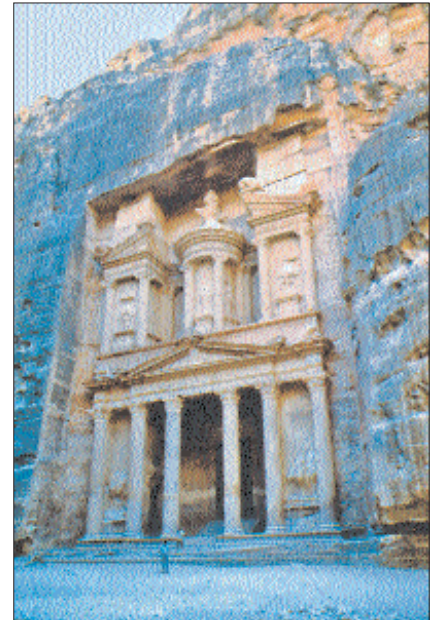
Milâttan önce IV. yüzyılın sonlarından itibaren varlığı bilinen Nabatî Krallığı'nın kesin kuruluş tarihi belli değildir. Bu devlet İskender'in ölümünün ardından Diadoklar döneminde önemli roller oynamış, bu arada Antigonos'un iki defa Petra üzerine yolladığı Suriye ordusunu başarısızlığa uğratmıştır. Milâttan önce 170'ten sonraki Nabatî krallarının adları ve hükümranlık süreleri daha açık olarak tesbit edilebilmektedir. Bunların ilki I. Arethas (Haris), en büyükleri milâttan önce 8 ile milâttan sonra 40 yılları arasında saltanat süren ve Nil kıyıları-Akabe körfezinden Kuzey Hicaz'ın büyük bir kısmı dahil Fırat'a kadar olan toprakların tamamına hükmeden IV. Arethas ve sonuncusu III. Malichos'tur (Mâlik). Devlet, Roma İmparatoru Traianus döneminde başşehir Petra ele geçirilince yıkılmış (106), bu tarihten sonra Nabatîler, Sînâ yarımadası ve Doğu Akdeniz kıyıları ile Fırat nehri arasında dağınık bir şekilde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Müslümanların Antakya'yı fetihleri sırasında bölgedeki Cerâcime'ye tâbi Nabatî köylülerinden ve Irak'taki Nabatîler'den söz edilir (Belâzürî, s. 228, 230, 375).

Kızıldeniz'den geçen Deniz İpek yolunun ve Arabistan üzerinden gelen Baharat yolunun Batı'ya açıldığı son durakları ellerinde bulunduran Nabatîler yaptıkları uluslararası ticaret sebebiyle çok zenginleşmişlerdi. Kervanların ve Hindistan'a, Uzakdo-

ğu'ya giden gemilerin çoğu onlara aitti. Ayrıca Lut gölü sahillerinden topladıkları, mumyalama ve gemi kalafatlama işlerinde kullanılan ziftin başta Mısır'a olmak üzere satışından büyük kazanç sağlıyorlardı. Onların zenginliği başşehirleri Petra'ya da yansımıştı.

Nabatîler'den günümüze ulaşan en önemli kalıntı Vâdiimûsâ'da kurulmuş olan tarihi Petra şehridir. Sarp kayalar arasındaki 1200 m. uzunluğunda ve 3-6 m. genişliğinde dar bir geçitten girilen ve tabii bir kale görevi yapan dağların ortasında yer alan Petra'da tamamen kayalar oyularak inşa edilen çok zarif saray, ev, tapınak ve mezarlar Yunan, Roma ve Mezopotamya etkisindeki yerli sanatın bir karışımını yansıtır. Tabii bir su kaynağının bulunmadığı şehirde yağmur sularının gizli kanal ve borularla toplandığı çok sayıda sarnıç yapılmıştır. Şehrin çevresindeki dağlarda, büyük bir bölümü o dönemin yaygın dili Ârâmîce ile yazılan birçok Nabatî kitâbesi bulunmuştur. Bundan dolayı Nabatîler'in Ârâmî asıllı olabilecekleri söylenmişse de kul-

Petra'da Nabatî kaya mezarı - Ürdün

NABATİLER

Petra'da Nabatiler dönemine ait bir insan heykelinin baş kısmı

landıkları dil ve kültürleriyle Araplar'a da ha yakındırlar. Kral ve kraliçelerinin Hâris, Mâlik, Zeyd, Ubâde, Şükayle ve Cemile gibi Araplar'la ortak adlar kullandıkları görülmektedir. Bugünkü Arap yazısı da Nabatî yazısının geliştirilmiş şeklidir (bk. ARAP [Yazı]).

Nabatîler Duşara (Zü'ş-Şara "Petra'nın doğusundaki dağlık bölgenin sahibi") adında üstün tanrıya ve onun yanı sıra ikinci derecede birçok tanrıya inanıyorlardı. Bunların en önemlileri Câhiliye Arapları'nın da tapındıkları Lât, Menât, Hübel ve Uzzâ idi. "İlâh" anlamında Allah kelimesini de kullanan Nabatîler'in Grek panteonundan etkilendikleri ve bazı hükümdarlarını tanımladıkları görülmektedir.

Hz. Peygamber döneminde bir kısım Nabatîler kervanlarla Medine'ye mal getirir, bazan selem akdiyle alışveriş yaparlardı (Buhârî, "Selem", 7; "Megâzi", 80; Müslim, "Tevbe", 53). İbn Abbas, Kureyş'in aslında Kûsî yani Nabatî bir kabile olduğunu söylerdi (İbnü'l-Esîr, *el-Nihâye*, IV, 207-208; V, 8). Bununla birlikte Nabatîler Araplar'ca hor görülür, Nabtî (Nabatî) sözü hakaret anlamı ifade ederdi. Ancak bu biraz da onların değişen hayat tarzlarıyla ilgili olmalıdır. Nitekim Hz. Ömer fetih için yola çıkan askerlere, "Şehirlerde Nabatlaşmayın" (Nabatîler'in yaptığı gibi şehirlere yerleşerek mala mülke değer verip fütuhat hevesinizi kaybetmeyin) derdi (a.g.e., V, 9).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, IV, 207-208; V, 8, 9; *Li-sânü'l-'Arab*, "nbt" md.; v. Soden, *AHW*, II, 697; Buhârî, "Selem", 7, "Megâzi", 80; Müslim, "Birr", 118-119, "Tevbe", 53; İbn Hişâm, *es-Sire*, I, 3-5, 38-39, 194; II, 8; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 51; Belâzürî, *Fütûh* (Fayda), s. 228, 230, 375, ayrıca bk. İndeks; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *Müsned* (nşr. Hüseyin Selîm Esed), Dimaşk - Beyrut 1404/1984, II, 505; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), I, 197-198, 206,

207, 291-292, 560, 611; Kurtubî, *el-Câmi'*, VIII, 115, 223; M. Şemseddin [Günaltay], *İslâm Tarihi*, İstanbul 1338-41, s. 95 vd.; Ronart, *CEAC*, s. 408-409; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, III, 5 vd.; C. Zeydân, *el-'Arab kable'l-İslâm*, Beyrut, ts. (Dârü mektebeti'l-hayât), s. 91 vd.; *Ancient Near Eastern Texts* (ed. J. B. Pritchard), New Jersey 1969, s. 298, 299, 300; *Josephus Complete Works* (trc. W. Whiston), Michigan 1970, s. 94, 290, 293-294; A. R. Millard, "Nabataeans", *NBD*, s. 858-859; M. Beyyûmî Mehrân, *Dirâsât fi târihi'l-'Arabi'l-ka-dim*, Riyad 1400/1980, s. 493 vd.; Hitti, *İslâm Tarihi*, I, 28, 72, 75, 105 vd.; Şinasi Gündüz, "Câhiliye Dönemi Arap Politeizmine Nabatîlerin Etkileri", *Dinler Tarihi Araştırmaları-I*, Ankara 1998, s. 355 vd.; S. Cohen, "Nabataeans", *IDB*, III, 491-493; E. Honigmann, "Nabatîler", *İA*, IX, 1-3; G. A. Cooke, "Nabataeans", *ERE*, IX, 121-122; Tâlib Yâ-zîcî, "Arap (Sanat)", a.e., III, 310; D. F. Graf - T. Fahd, "Nabat", *EI²* (İng.), VII, 834 vd.

AHMET AĞIRAKÇA

NÂBÎ

(نابى)

(ö. 1124/1712)

Hikemî şiirin divan edebiyatındaki en önemli temsilcisi, şair.

1052'de (1642) Ruha'da (Şanlıurfa) doğdu. Asıl adı Yûsuf olmakla beraber Nâbî mahlasıyla tanındı. Gaffarzâde veya Karakapıcılar ailesine mensup olduğu hakkında söylentiler vardır. Kardeşi Seyyid Ahmed'in el yazması bir *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'nin iç kapağına yazdığı kayıttan anlaşıldığına göre babasının adı Seyyid Mustafa, dedesi Seyyid Mahmud, dedesinin babası Seyyid Muhammed Bâkir ve onun babası Şeyh Ahmed-i Nakşibendî'dir. Ayrıca başka erkek ve kız kardeşlerinin bulunduğu bilinmektedir (Diriöz, *Eserlerine Göre Nâbî*, s. 32). Nâbî de *Hayriyye*'sinin baş tarafında oğluna, atalarının ilim sayesinde yüksek mertebelere ulaştıklarını ve nesebinin ünlü olduğunu hatırlatmaktadır. Çocukluğunu ve ilk gençlik yıllarını Urfa'da geçiren Nâbî'nin burada iyi bir eğitim aldığı, Arapça ve Farsça öğrendiği anlaşılmaktadır. Bir rivayete göre, erginlik yaşlarında iken Yâkub Halife adında bir şeyhe intisap ederek tasavvufa yönelmiş, bir süre çobanlığını yaptığı bu şeyh onu İstanbul'a gitmesi için teşvik etmiş, bir başka rivayete göre ise Urfa'da arzuhalçilikle meşgulken mutasarrıfın dikkatini çekerek onun telkiniyle 1076'da (1666) İstanbul'a gitmiştir.

Bir şiirinden, önceleri İstanbul'da aradığını bulamamaktan dolayı hayal kırıklığına uğradığı, fakat çok geçmeden Sultan IV. Mehmed'in musâhibi Damad Mustafa

Paşa ile tanıştığı ve onun ölümüne kadar (1098/1687) süren bu dostluk sayesinde oldukça rahat bir hayata kavuştuğu öğrenilmektedir. Bir ara ikinci vezirlik pâyesine de ulaşan paşanın onu kendisine divan kâ-tibi seçmesinden sonra Nâilî gibi çağının büyük şairleri tarafından tanınmaya ve şairleri takdir edilmeye başlandı. IV. Mehmed'in yakın çevresine girdiği bu dönemde Musâhib Mustafa Paşa'nın maiyetinde Lehistan seferine katıldı ve Kamaniçe'nin fethi üzerine iki tarih düşürdü. Bunlardan biri kale kapısına da işlenmiştir. Padişahın Edirne'de bulunduğu 1086 (1675) yılında şehzadeler için düzenlenen ihtişamlı sünnet düğününe katılan Nâbî on beş gün devam eden bu şenlikleri *Sûrnâme*'sinde âdeta bir belge niteliğinde anlatır (Levend, s. 5).

1089'da (1678-79) Nâbî hac farızasını eda etmek için padişaktan izin alınca Mısır Valisi Abdurrahman Abdi Paşa'ya bu konuda bir de ferman yazılmıştır. Himaye ettiklerinden biri olup sonradan sadrazamlığa kadar yükselen Râmi Mehmed'i de yanına alarak Urfa yoluyla Medîne-i Münevvere'ye varan Nâbî'nin, "Sakin terk-i edebden kûy-ı mahbûb-ı Hudâ'dır bu" mısırıyla başlayan ünlü na't-gazelini bu sırada kaleme aldığı kabul edilmektedir. Hac dönüşünde Mustafa Paşa'nın kethüdâlığına yükselen şairin *Tuhfetü'l-Haremeyn* adlı eseri bu seyahatin mahsulüdür. Kendi arzusuyla paşanın kethüdâlığından ayrılınca çevresinin vefasızlığı yüzünden sitemlerle dolu "Kaside-i Azliyye"sinin yazarı Nâbî, Mustafa Paşa kaptan-ı deryâlıkla saraydan uzaklaştırıldığı zaman (1094/1683) maiyetinde giderek onun 1098 (1687) yılında ölümüne kadar Boğazhisar'da (Seddülbahir) kaldı. Ardından Halep'e yerleşen şair burada evlenip devletin kendisine sağladığı maaşla tahsis edilen mâlikânede rahat bir hayat sürdü. Oğulları Ebûlhayr Mehmed Çelebi ve Mehmed Emin burada dünyaya geldi. Nâbî, II. Süleyman'ın ve II. Ahmed'in tahta çıkışına sessiz kalmasına rağmen 1106'da (1695) padişah olan II. Mustafa'ya ve 1114'te (1703) tahta oturan III. Ahmed'e birer cülûs kasideyi yolladı (Nâbî, *Divan* [haz. Ali Fuat Bilkan], I, 39-55). Halep'te Hacı Ali Paşa, Amcazâde Hüseyin Paşa, Daltaban Mustafa Paşa gibi yüksek mevkilere tayin edilen dostlarına kasideler yazdığı bu dönemde ünlü eseri *Hayriyye*'yi tamamladı. III. Ahmed de eskiden beri tanıyıp sevdiği Nâbî'ye armağanlar gönderdi. Ancak Çorlulu Ali Paşa sadârete getirilince (1117/1706) mâlikânesi elinden alınmış ve aylığı kesilmişse de bu du-